

Op weg naar Werelderfgoed Hollandse Waterlinies

**HOLLANDSE
WATERLINIES**

Stelling van Amsterdam
**NIEUWE HOLLANDSE
WATERLINIE**

Colofon

Publicatie in opdracht van het Linieteam Nieuwe Hollandse Waterlinie

Tekst: Peter Valkema en Kirke Mulders

Vormgeving: Studiodet

April 2019

NIEUWE HOLLANDSE
WATERLINIE®

Op weg naar Werelderfgoed Hollandse Waterlinies

Samenvatting van het nominatiedossier Hollandse Waterlinies

Fort Uitermeer (foto Wiebe de Jager)

Stelling van Amsterdam en Nieuwe Hollandse Waterlinie samen één Werelderfgoed

De Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie vormen bij goedkeuring van UNESCO in 2020 één werelderfgoed; de Hollandse Waterlinies. De Stelling van Amsterdam is UNESCO Werelderfgoed sinds 1996. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is het grootste Rijksmonument van Nederland. Samen worden ze ook wel gezien als het grootste Nederlandse infrastructurele project ooit. Ze vertellen het verhaal van 'Water als bondgenoot': de strategische inzet van water bij de verdediging van Nederland tussen 1815 en 1940.

Historisch beeld 1939

Nieuwe Hollandsche Waterlinie en Stelling van Amsterdam.

Uitgegeven met goedkeuring der Militaire Overheid.

Uitgave: 1. DEEMER / Amsterdam.
Tekenaar: A. DE HOOR.

- Waterloop:
 - - - - - Oude of Nieuwe Waterloop
 - - - - - Stelling van Amsterdam
 - - - - - Stelling van de IJ
 - - - - - Stelling van de Rijn
 - - - - - Stelling van de Maas
 - - - - - Stelling van de Scheldt
 - - - - - Stelling van de Oude Maas
 - - - - - Stelling van de Nieuwe Maas
 - - - - - Stelling van de Oude Rijn
 - - - - - Stelling van de Nieuwe Rijn

Inleiding

De Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie vormden vroeger één verdedigingslinie. De aanvraag bij UNESCO voor een *wijziging van de begrenzing van de Stelling van Amsterdam met de uitbreiding van de Nieuwe Hollandse Waterlinie* verbindt de linies opnieuw en maakt het verhaal weer compleet. Deze, in UNESCO-termen 'significant boundary modification', moet worden goedgekeurd door het UNESCO-Werelderfgoedcomité. Wanneer de goedkeuring plaatsvindt, heet het samengevoegde erfgoed de Hollandse Waterlinies. Hopelijk is dit in 2020 een feit.

De werelderfgoedstatus bevestigt de internationale betekenis van dit unieke Nederlandse erfgoed en de landschappelijke kwaliteit. Het beschermt een uniek gebied in een druk deel van Nederland en verzekert dat ook toekomstige generaties kunnen genieten van groen, rust en cultuurhistorie in en rond de Randstad. Het biedt economische en maatschappelijke kansen en mogelijkheden voor duurzame exploitatie van het erfgoed. Dit trekt meer (internationale) bezoekers en vergroot de beleving.

FEITEN EN CIJFERS HOLLANDSE WATERLINIES

- Stelling van Amsterdam 135 km + Nieuwe Hollandse Waterlinie 85 km = samen 220 kilometer lang
- 96 forten met verboden kringen, inclusief 2 kastelen en 6 vestingen
- Groen lint langs de Randstad en Amsterdam van 1 tot 5 km breed
- Ruim 1000 betonnen werken; bunkers, kazematten en groepsschuilplaatsen
- 9 inundatiekommen
- Ingenieus watermanagementsysteem met ruim 100 militaire sluizen, dijken en kanalen

Verkenning Strategisch Linieperspectief 2030 (foto Feddes Olthof)

Ligging Hollandse Waterlinies

De Hollandse Waterlinies zijn aangelegd als verdediging van de vesting Holland, het economisch en bestuurlijk hart van Nederland. De combinatie van een systeem van sluisen, dijken, kanalen, rivieren en gemalen met de hoogteverschillen in het land zorgde ervoor dat hele polders onder water konden worden gezet rond de te verdedigen plaatsen. Dat verhinderde de vijand om zijn doel te bereiken. Het water was te diep om te kunnen doorwaden maar te ondiep om te kunnen bevaren. Op kwetsbare punten in de linie werden forten gebouwd om deze 'accessen', zoals hoger gelegen delen van het landschap en kruisende infrastructuur, te verdedigen.

Het toekomstig werelderfgoed 'Hollandse Waterlinies' loopt van de provincie Noord-Holland, via Utrecht en Gelderland tot in Noord-Brabant. Op de kaart is goed te zien dat dit een groot deel van West- en Midden-Nederland beslaat.

*Inundatie
Land van Altena,
(foto NMM)*

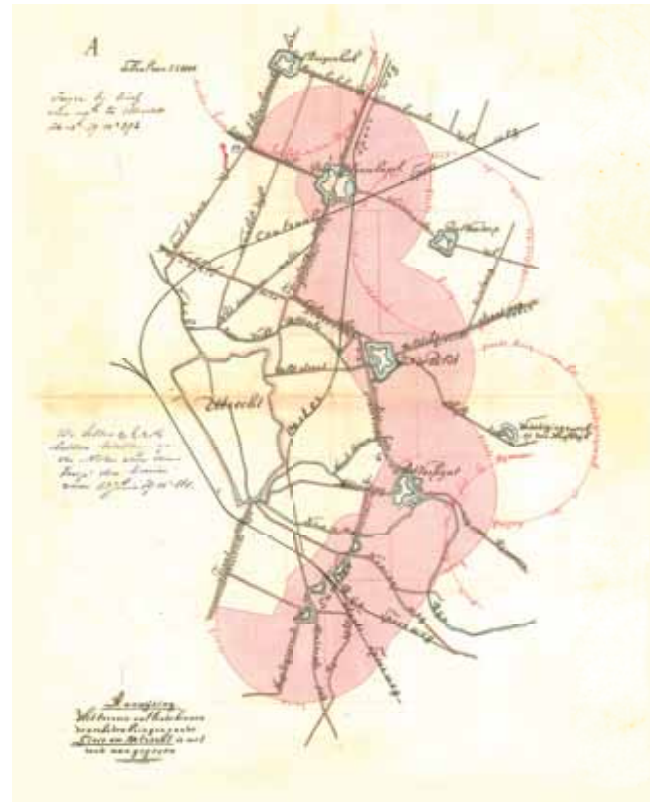

Fort Honswijk (foto Stichting Aquarius)

Werelderfgoed; uniek in Nederland, Europa, de wereld

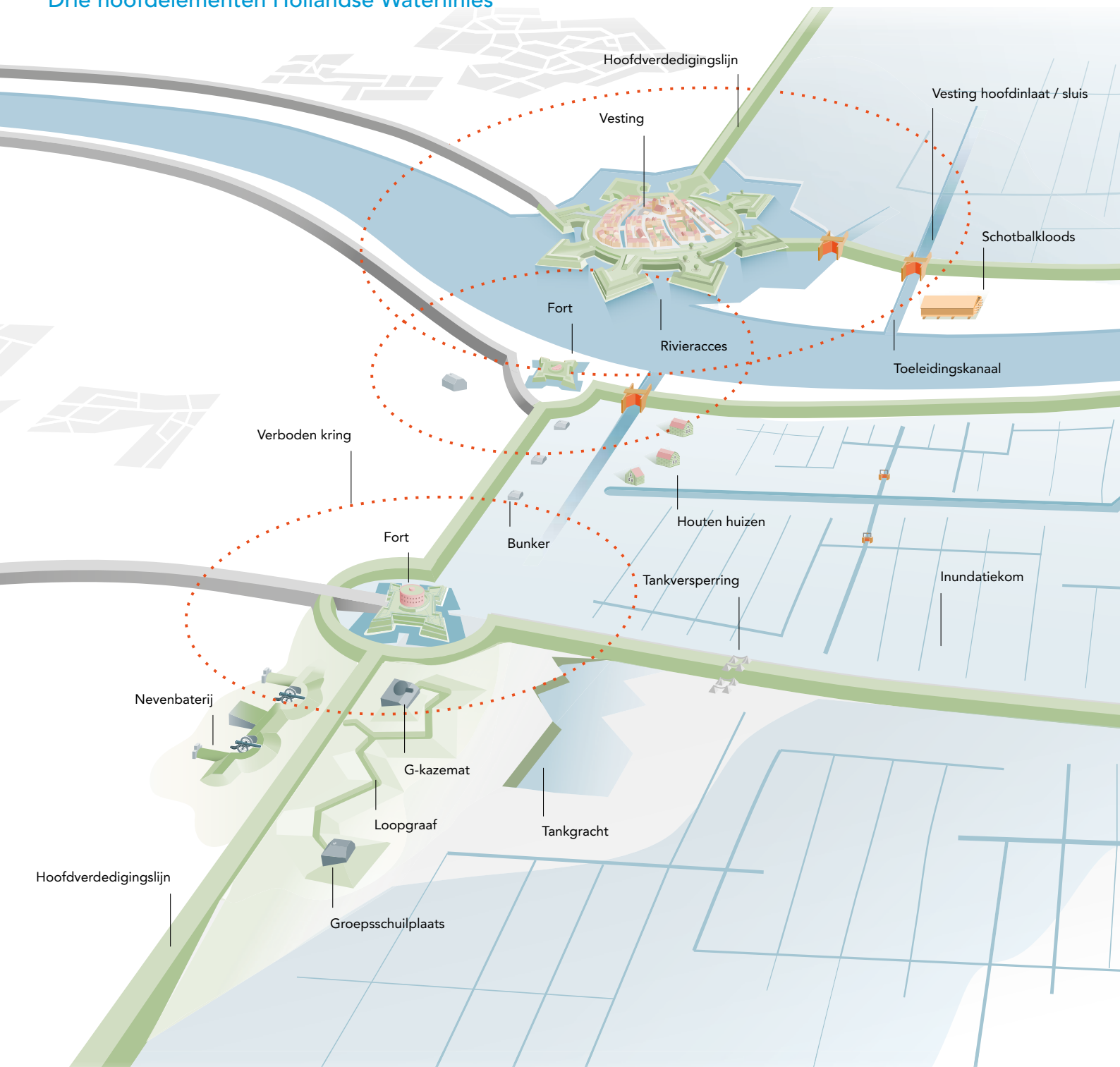
De Nederlanders zetten al sinds de middeleeuwen het water naar hun hand. In eerste instantie om het land geschikt te maken voor landbouw en bewoning. Maar daarnaast werd deze expertise op het gebied van waterbeheersing ingezet als militaire verdedigingsstrategie. Al in de 16e eeuw was er sprake van een waterlinie in Noord-Brabant en ook een in Friesland en een deel van Groningen. In 1815 startte de bouw van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. In 1880 volgde daarop de uitbreiding met de Stelling van Amsterdam. De Stelling werd het nationale reduit; in tijden van nood, als de Nieuwe Hollandse Waterlinie zou vallen, konden het nationale leger en de burgerbevolking zich achter de Stelling in de hoofdstad terugtrekken.

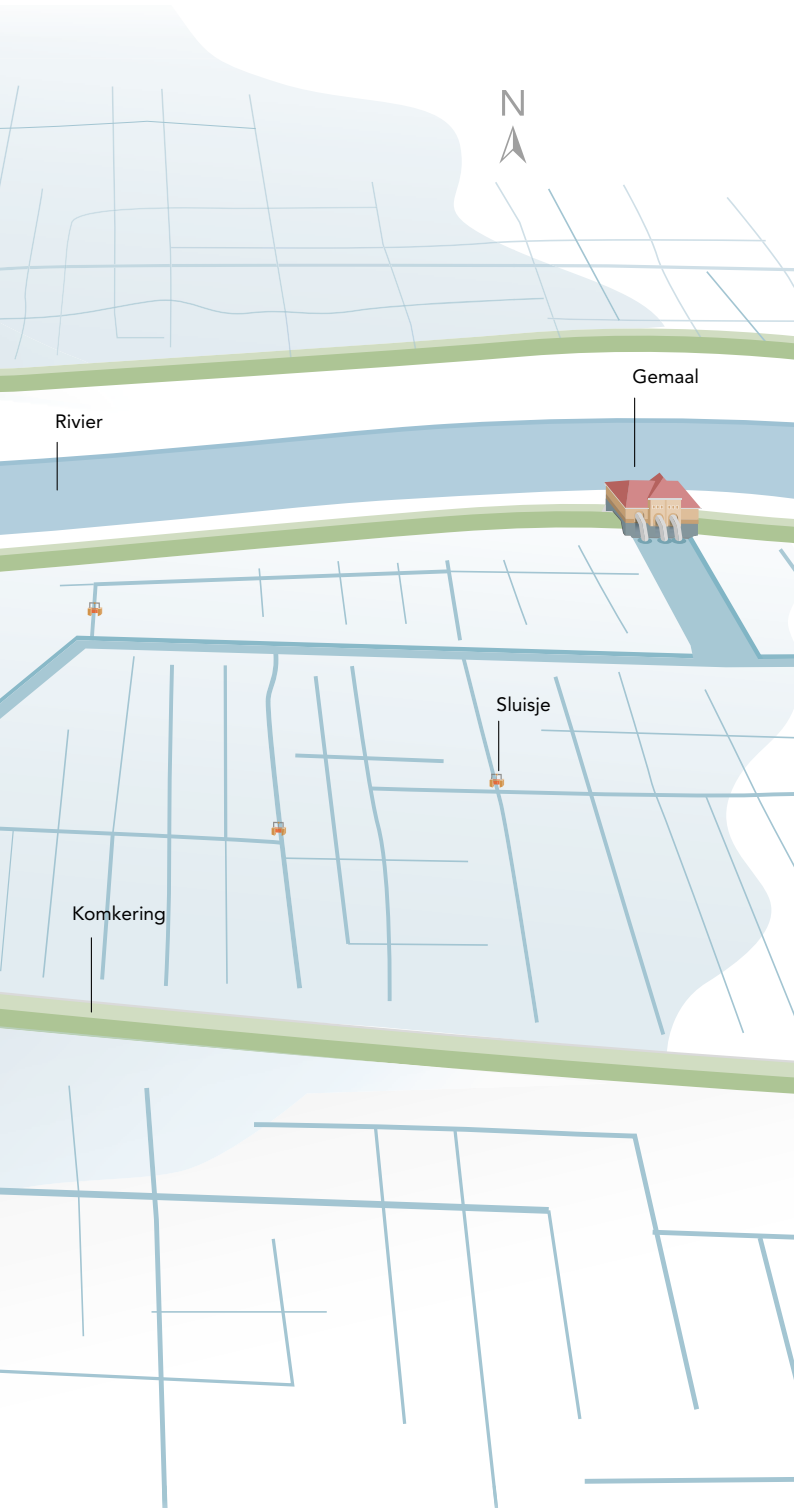
Nergens vind je een waterverdedigingslinie van deze omvang in een zo goed geconserveerde toestand. De Waterlinies hebben zich aanvankelijk gevoegd naar het landschap. Daarna hebben zij op hun beurt ook invloed gehad op het landschap met hun waterwerken, inundatiekommen en 'verboden kringen'. In deze gebieden mocht niet worden gebouwd. Zo hield men een vrij schootsveld vanaf de versterkingen. De eenheid en de positie van de Hollandse Waterlinies in het landschap zijn sinds de bouw vrijwel ongewijzigd gebleven.

Verboden kringen Utrecht Oost
(beeld Het Utrechts Archief)

Drie hoofdelementen Hollandse Waterlinies

Drie Hoofdelementen

Het systeem van de Hollandse Waterlinies bestaat uit drie hoofdelementen:

- het strategisch landschap
- de waterstaatkundige werken
- de militaire versterkingen

Deze vormen de basis voor de uitzonderlijke universele waarde van de Hollandse Waterlinies.

Strategisch Landschap

De Hollandse Waterlinies gaven het cultuurlandschap een militair-strategische functie. De hoofdverdedigingslijn van de Nieuwe Hollandse Waterlinie laat de grens van hoog- naar laaggelegen Nederland zien. Bij de Stelling van Amsterdam ligt de hoofdverdedigingslijn in een cirkel van ongeveer 15 km rond de hoofdstad. De bodem, het reliëf en de dijken van deze waterlinies maakten de polders geschikt als inundatiegebied.

A historical map of Utrecht, Netherlands, showing the city and its surrounding defensive rings. The city is depicted in a reddish-brown color, with a complex network of streets and buildings. The map is overlaid with several concentric defensive rings, represented by blue and yellow lines, which are the subject of the text below. The map also shows various waterways, including the Oude Rijn and the Nieuwe Rijn, and several fortifications, such as the Fort bij de Oude Rijn and the Fort bij de Nieuwe Rijn. The word "UTRECHT" is written in large, bold, black letters across the left side of the map.

UTRECHT

KRINGENWET 1853-1963

De Kringenwet bepaalde wat en hoe er gebouwd mocht worden rondom de verdedigingswerken. In de binnenste kring van 300 meter mocht alleen in hout worden gebouwd en in de middelste kring van 600 meter mocht tot slechts 50 cm hoogte met steen worden gebouwd. Daarboven moest het bouwmateriaal brandbaar zijn. In de buitenste kring, binnen een straal van 1000 meter rond een verdedigingswerk, mocht in steen worden gebouwd. Maar: bij oorlogsdreiging kon alles zonder meer worden gesloopt.

De inundatiewet (1896) en de kringenwet (1853-1963) hebben een uniek landschap nagelaten. Ruimtelijke ontwikkelingen als bebouwing en aanleg van infrastructuur werden streng gestuurd en gecontroleerd. Zo ontstond een structuur van een dichter bebouwde (veilige) zijde tegenover de open (onveilige) zijde. Dit is nog altijd zichtbaar in het landschap.

INUNDATIEWET 1896

De inundatiewet bepaalt dat land in tijden van oorlog en dreiging onder water gezet mag worden, en de bezittingen onteigend of vernietigd. Deze wet is nog altijd van kracht!

Diefdijk (foto Chris Will)

Inlaatsluis Fort Everdingen (foto Luuk Kramer)

Waterstaatkundige werken

Bij een onderwaterzetting werden de functies 'bescherming tegen watersnood' en 'bemaling voor landbouw' omgedraaid; polderland werd, in plaats van drooggemalen, gecontroleerd onder water gezet voor het militaire doel waardoor een tijdelijke barrière ontstond. Bestaande waterwerken en speciaal aangelegde militaire inundatiewerken zorgden hiervoor. Dijken en kaden waren nodig om het water te keren en kanalen lieten sneller extra water in. Sluizen, dammen, duikers en gemalen waren nodig om de onderwaterzettingen nauwkeurig te kunnen regelen.

Militaire versterkingen

De militaire versterkingen zijn gebouwd op plaatsen waar de vijand het water kon ontwijken. Dit was op hoger gelegen delen van het landschap en kruisende infrastructuur, zoals wegen, spoorwegen en rivieren. De militaire werken bestaan uit forten, batterijen, schuilplaatsen en geschutskoepels.

Fort Spion
(foto Stichting Aquarius)

Uitzonderlijke Universele Waarde

Om werelderfgoed te worden, moet iets uniek en van uitzonderlijke universele waarde zijn. UNESCO noemt dit Outstanding Universal Value en heeft hiervoor criteria opgesteld. De Stelling van Amsterdam voldoet aan deze criteria en de uitbreiding met de Nieuwe Hollandse Waterlinie maakt het geheel uniek.

Hieronder wordt kort beschreven wat de uitzonderlijke unieke waarde van de Hollandse Waterlinies is en wat de Nieuwe Hollandse Waterlinie toevoegt aan de waarde van de Stelling van Amsterdam.

DE HOLLANDSE WATERLINIES ZIJN SAMEN:

- Een buitengewoon voorbeeld van een Europees verdedigingssysteem van de moderne tijd dat intact is gebleven.
- Een ingenieus systeem van militaire verdediging door inundatie, dat gebruik maakt van eigenschappen en elementen van het aanwezige landschap.
- Uniek in de Europese architectuurgeschiedenis.
- Een illustratie van Nederlandse inventiviteit in land- en waterbeheersing.

Uniek

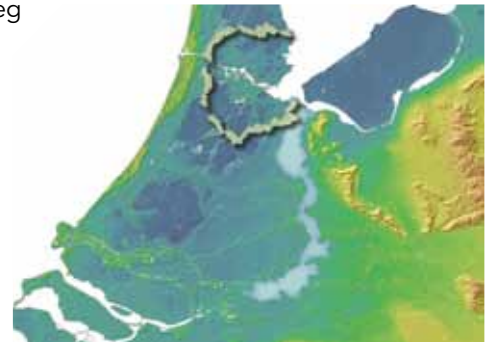
Inundatie als verdedigingsstrategie is uniek in vergelijking met buitenlandse stellingen. Via nieuwe en eerder aangelegde waterstaatkundige werken als dijken en sluisen werden de waterpeilen geregeld. Daarnaast werd een onderling samenhangend stelsel gebouwd van militaire versterkingen zoals forten, geschutopstelplaatsen en magazijnen.

Compleet

De Nieuwe Hollandse Waterlinie voegt aan het werelderfgoed Stelling van Amsterdam een lijn van 85 kilometer toe en is een buitengewoon compleet voorbeeld van een negentiende-eeuwse waterlinie; een ingenieus systeem van inundatiekanalen, sluisen, dijken en kaden, forten en andere militaire bouwwerken. De met elkaar verbonden elementen in het landschap en de positie van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn nagenoeg ongewijzigd en herkenbaar gebleven door de tijd heen.

Landschap

Waar de aanleg van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was gebaseerd op de overgang van relatief hoog- naar laaggelegen gebied en kruisende rivieren, bepaalde bij de Stelling van Amsterdam de afstand tot de stad de structuur en opbouw.

Vesting Naarden (foto Aerophoto-Schiphol)

Zichtbaarheid evolutie militaire versterkingen

Omdat de Hollandse Waterlinies voortdurend zijn meegegaan in de ontwikkelingen in krijgstechnieken en waterstaatkundige kennis, geven ze nu een uniek en compleet overzicht van 125 jaar evolutie van militair waterbeheer en bouw van fortificaties. De relatie tussen het strategisch landschap, de waterstaatkundige werken en militaire versterkingen is nog altijd herkenbaar.

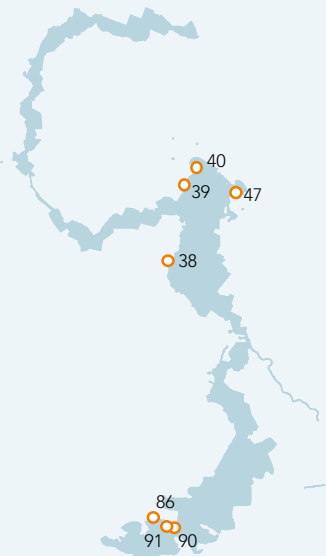
Lange geschiedenis

De Nieuwe Hollandse Waterlinie heeft een lange ontwikkelingsgeschiedenis; van 1815 tot 1940. Bestaande verdedigingswerken op strategische plekken werden ingelijfd bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Daar horen ook enkele middeleeuwse kastelen bij, vestingsteden van rond de 16e eeuw en 17-eeuwse forten. Dit zijn onderdelen van de voorloper van de Nieuwe Hollandse Waterlinie: de Oude Hollandse Waterlinie. De zeven bouwfases van de Hollandse Waterlinies zijn nog terug te vinden in het voorgestelde werelderfgoed. De blikvangers van de linies zijn vooral de grote forten en vestingen, maar ook kleinere bouwwerken staan nog onaangetast in het landschap.

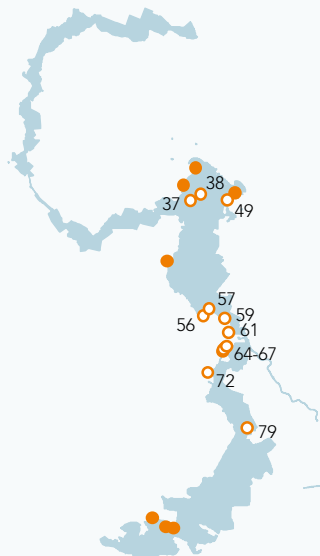

*Bunker 599
(foto Karin de Bruin)*

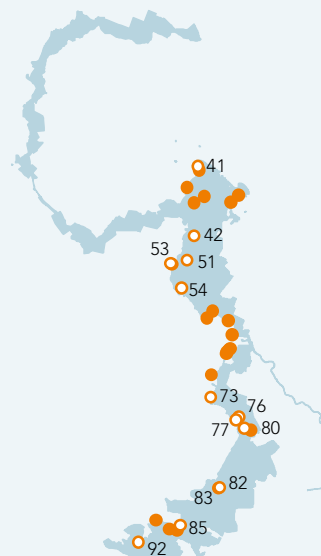
Fase 0
tot 1815

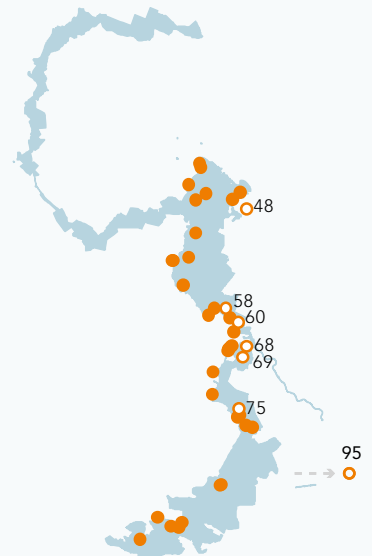
Eerste bouwphase
1815 - 1826

Tweede bouwphase
1841 - 1864

Derde bouwphase
1867 - 1870

Strategisch landschap

Kringenwet 1814

Kringenwet 1853

Waterstaatkundige werken

Bouw van inundatiesysteem

Militaire versterkingen

Vestingsteden

Eerste ring van forten
rond Utrecht

Torenforten, wachthuizen en
verschansingen

Tweede ring forten rond Utrecht,
Naarden en fort Pannerden

- 1 Fort bij Edam
- 2 Fort bij Kwadijk
- 3 Fort benoorden Purmerend
- 4 Fort aan de Nekkerweg
- 5 Fort aan de Middenweg
- 6 Fort aan de Jisperweg
- 7 Fort bij Spijkerboor
- 8 Fort Marken Binnen
- 9 Fort bij Krommeniedijk
- 10 Fort aan Den Ham
- 11 Fort bij Veldhuis
- 12 Fort aan de St. Aagtendijk
- 13 Fort Zuidwijkermeer

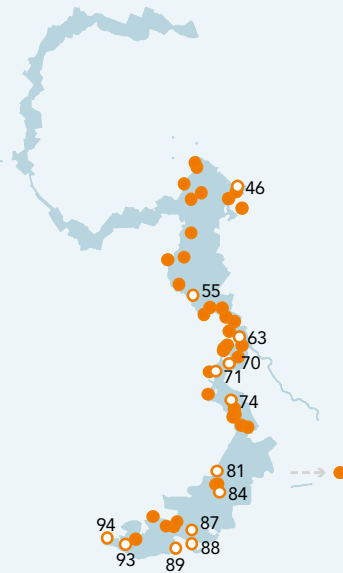
- 14 Fort bij Velsen
- 15 Fort bij IJmuiden
- 16 Fort benoorden Spaarndam
- 17 Fort bezuiden Spaarndam
- 18 Fort bij Penningsveer
- 19 Fort bij Liebrug
- 20 Fort aan de Liede
- 21 Fort bij Heemstede
- 22 Vooruitgeschoven fort bij Vijfhuizen
- 23 Fort bij Vijfhuizen
- 24 Batterij aan de IJweg
- 25 Fort bij Hoofddorp

- 26 Batterij aan de Sloterweg
- 27 Fort bij Aalsmeer
- 28 Fort bij Kudelstaart
- 29 Fort bij De Kwakel
- 30 Fort aan de Drecht
- 31 Fort bij Uithoorn
- 32 Fort Waver-Amstel
- 33 Fort in de Waver
- 34 Fort aan de Winkel
- 35 Fort Abcoude
- 35A Batterij aan het Gein
- 36 Fort bij Nigtevecht
- 37 Fort bij Hinderdam

- 38 Fort Uitermeer
- 39 Vesting Weesp (inclusief Fort Ossenmarkt)
- 40 Muiden Vesting (inclusief Muiderslot & Muizenfort)
- 41 Westbatterij
- 42 Fort Kijkuit
- 43 Kustbatterij bij Diemerdam
- 44 Forteiland Pampus
- 45 Kustbatterij bij Durgerdam
- 46 Fort Ronduit
- 47 Naarden Vesting
- 48 Werk IV

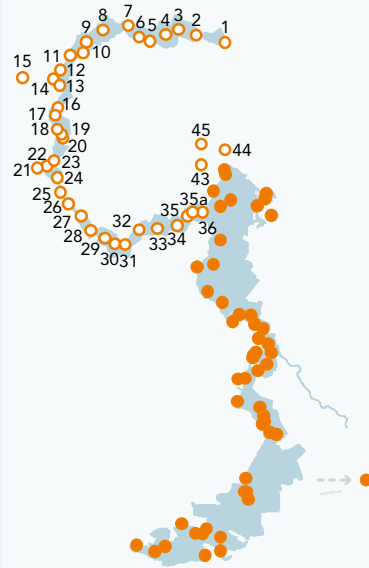
Vierde bouwphase

1871 - 1886

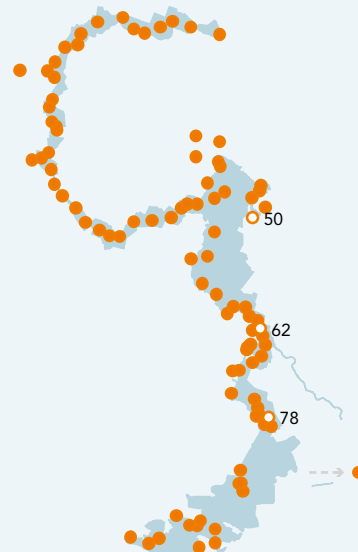
Vijfde bouwphase

1880 - 1914

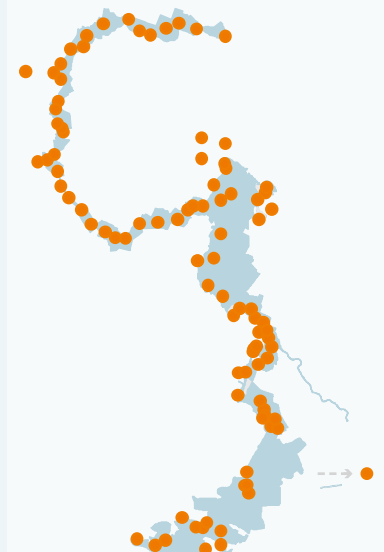
Zesde bouwphase

1914 - 1940

Zevende bouwphase

1940 - 1963

Verboden kringen Nieuwe
Hollandse Waterlinie

Inundatiewet 1896

Verbetering van het
verdedigingssysteem

Opschorting Kringenwet

Versnelling van inundaties

Laatste aanpassingen voor
nieuwe infrastructuur

Modernisering en toevoeging
van barakken en schuilplaatsen

Bouw van betonnen forten in de
Stelling van Amsterdam

Verspreide betonnen bouw
werken tussen en nabij forten

Nieuwe (vooral militaire)
functies forten

49 Batterijen aan de Karnemelksloot
50 Fransche Kamp
51 Fort Spion
52 Vesting Nieuwersluis
53 Fort Nieuwersluis
54 Fort Tienhoven
55 Fort Maarsseveen / C-Fordt
56 Fort aan de Klop
57 Fort De Gagel
58 Fort Ruigenhoek
59 Fort Blauwkapel
60 Fort Voordorp
61 Fort bij De Bilt

62 Werken bij Griftestein
63 Fort Hoofddijk
64-65-66-67 Lunetten (1, 2, 3, 4)
68 Fort bij Rijnauwen
69 Fort Vechten /
Waterliniemuseum
70 Fort 't Hemeltje
71 Batterij aan de Overeindseweg
72 Fort bij Jutphaas / Wijnfort
Jutphaas
73 Fort Vreeswijk
74 Werk aan de Waalse Wetering
75 Werk aan de Korte Uitweg / WKU

76 Lunet aan de Snel
77 Fort bij Honswijk
78 Werk aan de Groeneweg
79 Werk aan het Spoel
80 Fort Everdingen
81 Kanonkazemat aan de Diefijk
82 KunstFort Asperen
83 Wapenplaats Asperen
84 Fort bij Nieuwe Steeg /
GeoFort
85 Fort Vuren
86 Vesting Gorinchem
87 Batterij Brakel

88 Batterij Poederoijen
89 Fort Giessen
90 Fort en Slot Loevestein
91 Vesting Woudrichem
92 Fort Altena
93 Fort Bakkerskil
94 Fort Steurgat
95 Fort Pannerden

Modernisering

Vanaf het moment van aanleg is de Nieuwe Hollandse Waterlinie voortdurend gemoderniseerd. Deze modernisering liep gelijk op met de ontwikkeling van oorlogstechniek, de bouwkunde en de waterbeheersing. De inundatiegebieden konden hierdoor steeds sneller en met grotere precisie volstromen. Daarbij moest het systeem weerstand blijven bieden tegen steeds krachtiger vijandelijke wapens en hun steeds zwaardere transportmiddelen.

Brisantgranaat

In 1885, kort na de start van de bouw van het eerste nieuwe fort in de Stelling van Amsterdam, werd de verwoestende brisantgranaat uitgevonden en toegepast. Baksteen als belangrijkste bouw materiaal van een fort was niet langer voldoende. Er was beton nodig, maar daarmee was nog weinig ervaring opgedaan. Toen men het bouwen met beton op de slappe ondergrond van het Hollandse laagland onder de knie had, werden de forten van de Stelling van Amsterdam in hoog tempo gecompleteerd.

Fort Krommeniedijk (foto Hanno Lans)

Beton

Forten in de Stelling van Amsterdam lijken door de snelheid waarmee gebouwd werd meer op elkaar dan de forten in de Nieuwe Hollandse Waterlinie, die over een veel langere tijdsspanne werden gebouwd. De toepassing van beton maakt de forten bouwkundig van grote historische waarde. Van deze startperiode, met nadruk op ongewapend beton, zijn in de Europese architectuur namelijk nog maar weinig overblijfselen zichtbaar. De forten van de Stelling van Amsterdam hebben een belangrijke plaats in de wereldgeschiedenis van militaire engineering. Ze laten de overgang zien van bakstenen kazemattenforten naar staal- en betonconstructies. Ook de combinatie van vaste posities met inzet van mobiele artillerie in de ruimte tussen de forten was voor die tijd zeer geavanceerd.

Inundatie zinloos

In 1939 en 1940 maakten Nederlandse strijdkrachten de Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam klaar voor snelle inundatie, als antwoord op de dreiging uit nazi-Duitsland. Helaas bleken de bommenwerpers eenvoudigweg over de waterlinie heen te vliegen. Inundatie was zinloos geworden. Toch hebben de Duitsers in februari 1944 grote delen onder water gezet in een poging de geallieerden tegen te houden. Na de bevrijding door geallieerden in 1945 werd het systeem niet meer onderhouden, tot het in 1963 definitief zijn militaire functie verloor. Midden jaren negentig werd de cultuurhistorische betekenis van de linies herontdekt. De Nieuwe Hollandse Waterlinie kreeg de status van nationaal project, en de Stelling van Amsterdam werd UNESCO Werelderfgoed.

Nieuwe betekenis

Sinds de jaren negentig zijn gebouwen en waterwerken van de Hollandse Waterlinies zorgvuldig gerestaureerd, onderhouden, toegankelijk gemaakt, herbestemd en geëxploiteerd. Veel van de forten zijn open voor het

publiek en hebben nu een educatieve, recreatieve of economische functie. Ze worden verbonden door fiets-, wandel- en vaarroutes door het erfgoedlandschap tussen de forten. De militaire geschiedenis blijft voelbaar en de historische verhalen worden meer en meer verteld, in het gebied zelf en via verschillende media.

Bijzondere vindingen

Tijdens de ontwikkeling van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn ook verschillende revolutionaire technieken bedacht, op gebied van waterbeheersing en militaire techniek.

Plofsluis

In 1938 werd het meest opvallende en explosieve object van de Nieuwe Hollandse Waterlinie gebouwd; de Plofsluis. De aanleg van het Amsterdam-Rijnkanaal (1933-1952) vormde een bedreiging voor de werking van de waterlinie. Het nieuw aangelegde kanaal liep namelijk dwars door de linie. Water dat nodig was voor inundatie, zou via het kanaal weglopen en de werking van de linie frustreren. Hier was dus een creatieve oplossing nodig: de plofsluis. Deze keersluis bestond uit vijf met zand en puin gevulde betonnen silo's van 66 meter lang en 10 meter hoog. Met het

Plofsluis (foto Wiebe de Jager)

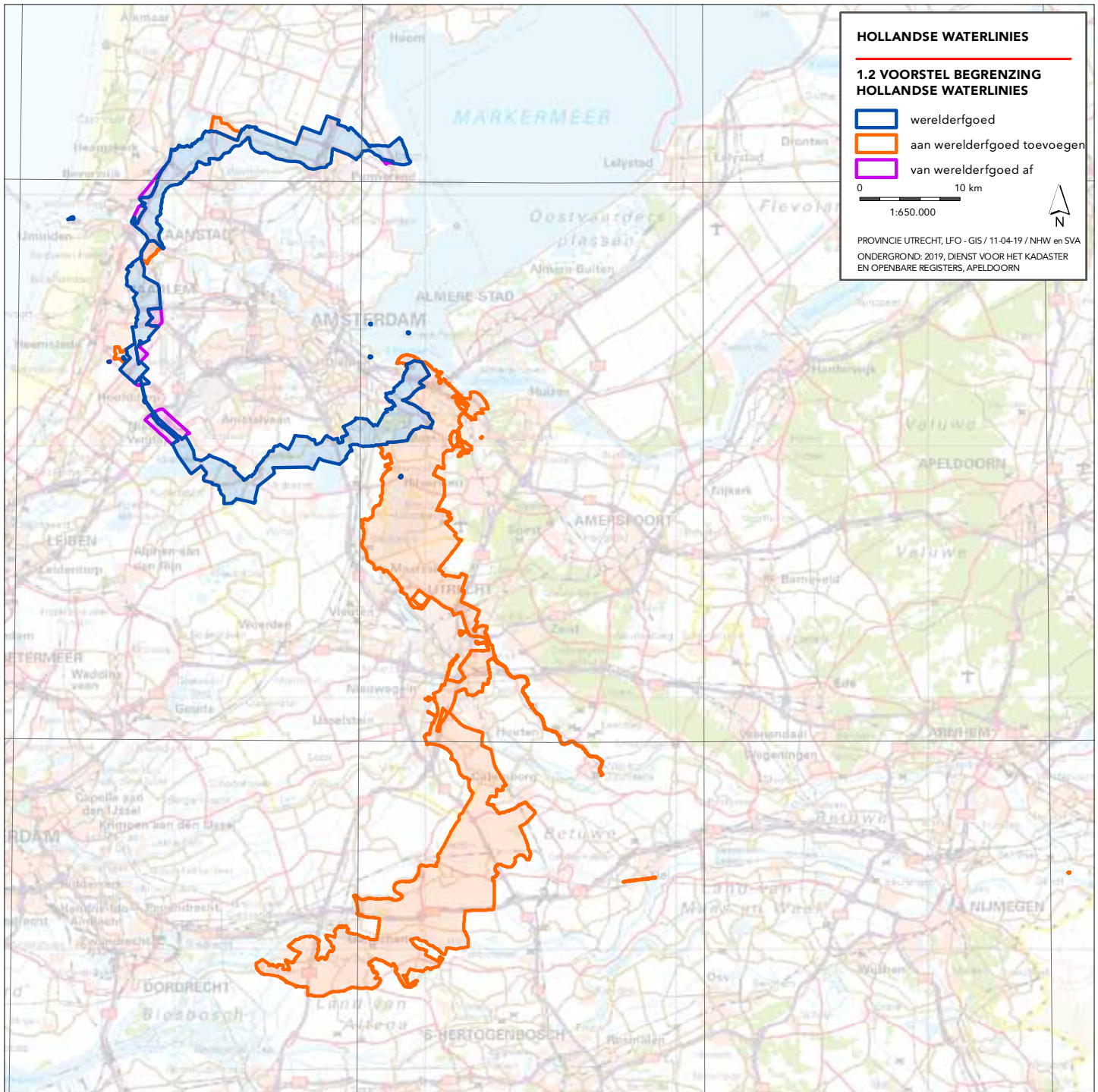
opblazen van de vloer van deze bakken zorgde 40 miljoen kilo neerstortend puin in één klap voor het afsluiten van het Amsterdam-Rijnkanaal bij Nieuwegein. Zo werden twee gevaren voorkomen: de vijand kon het water niet zo opvoeren dat de verdediger wegspoelde en het inundatiewater kon niet via het kanaal wegstromen.

Waaiersluis

Ook de waaiersluis is een unieke Nederlandse vinding. Deze kan met weinig mankracht tegen de waterdruk in worden geopend en gesloten in beide richtingen, zodat het water aan beide kanten gekeerd kan worden. In totaal heeft Rijkswaterstaat acht militaire waaiersluizen gebouwd bij de ontwikkeling van de Waterlinie. Dit ontwerp werd later op vele andere plaatsen en in vele andere technieken toegepast.

Wapenplaats bij Asperen Waaiersluis

HOLLANDE WATERLINES

**1.2 VOORSTEL BEGRENZING
HOLLANDE WATERLINES**

- werelderfgoed
- aan werelderfgoed toevoegen
- van werelderfgoed af

0 10 km

1:650.000

PROVINCIE UTRECHT, LFO - GIS / 11-04-19 / NHW en SVA
ONDERGROND: 2019, DIENST VOOR HET KADASTER
EN OPENBARE REGISTERS, APELDOORN

Betekenis van de werelderfgoedstatus

Toekenning van de werelderfgoedstatus aan de Hollandse Waterlinies betekent voor Nederland de verantwoordelijkheid het erfgoed en de uitzonderlijke universele waarde ervan in stand te houden. Er zijn condities opgesteld voor begrenzing, buffering en management van het erfgoed door Rijk, provincies en gemeenten.

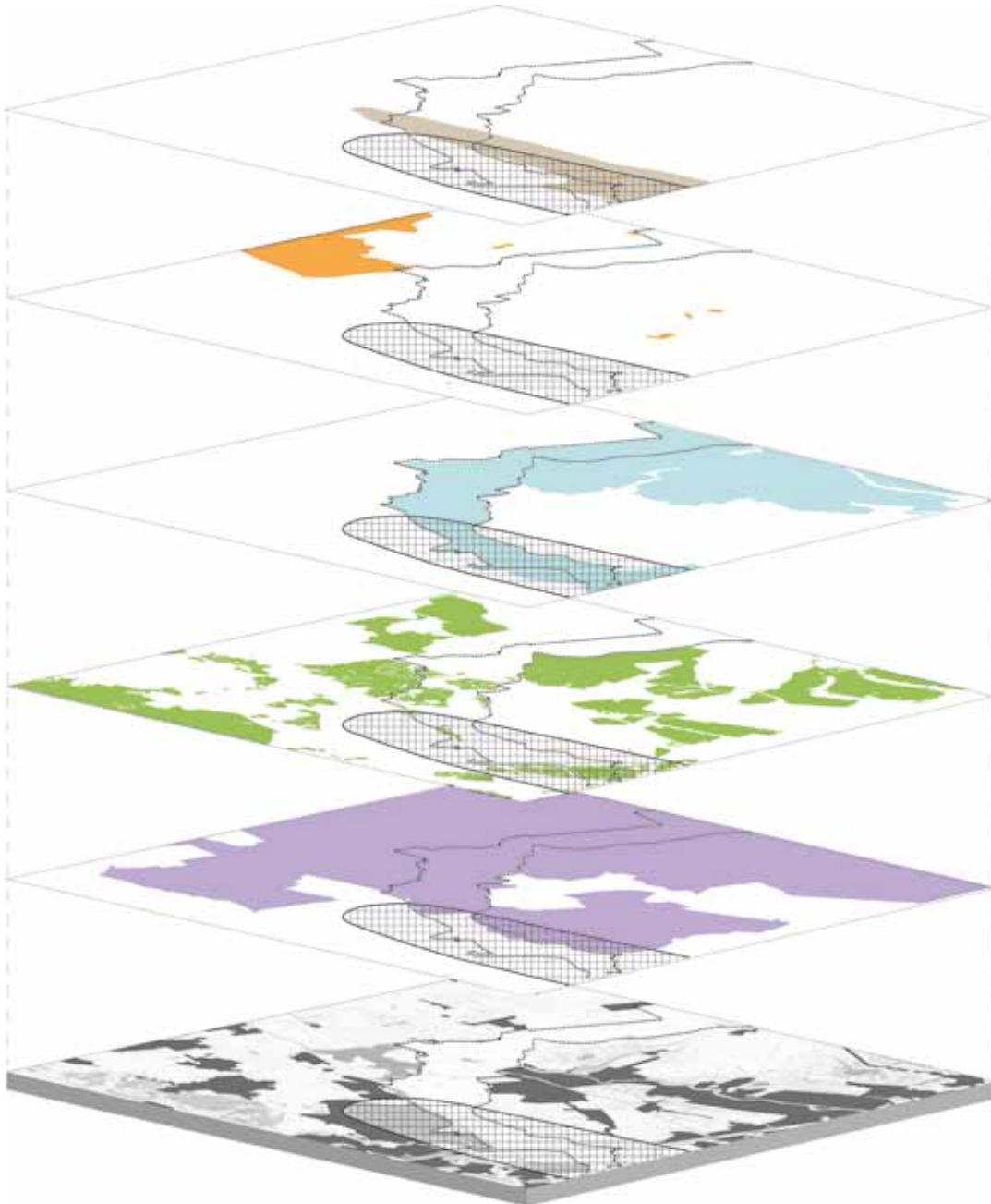
Begrenzing Hollandse Waterlinies

De begrenzing laat zien welke gebieden, structuren en elementen deel uitmaken van het voorgestelde werelderfgoed. Naast de uitbreiding met de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn ook wijzigingen in de begrenzing van de Stelling van Amsterdam voorgesteld. Op drie plaatsen is een uitbreiding voorzien en op zeven plaatsen een inperking.

De begrenzing is zo gekozen dat alle onderdelen van de drie hoofdkenmerken 'strategisch landschap', 'waterstaatkundige werken' en 'militaire versterkingen' bij het toekomstig werelderfgoed horen. Voorwaarde is dat ze de oorspronkelijke erfgoedwaarden voldoende vertegenwoordigen. Delen waar het strategisch landschap is aangetast, niet meer voldoende herkenbaar is of niet duurzaam kan worden behouden, zijn buiten de begrenzing van het erfgoed gehouden.

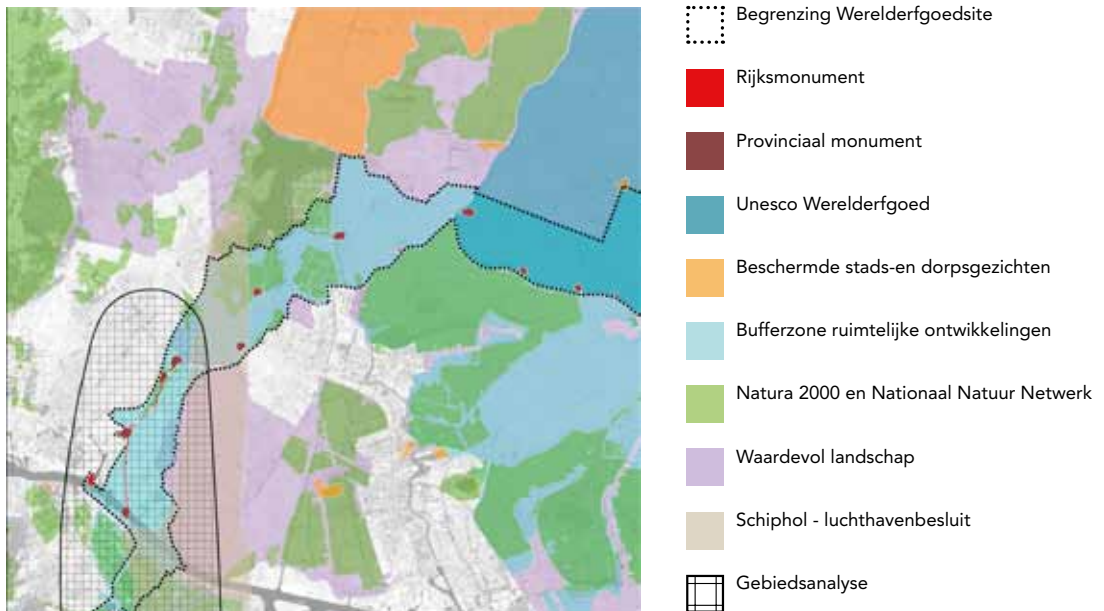
Fort Rijnauwen
(foto Martin van Lokven)

Lagen van beschermingsregimes voor de site

Hoe is het erfgoed beschermd?

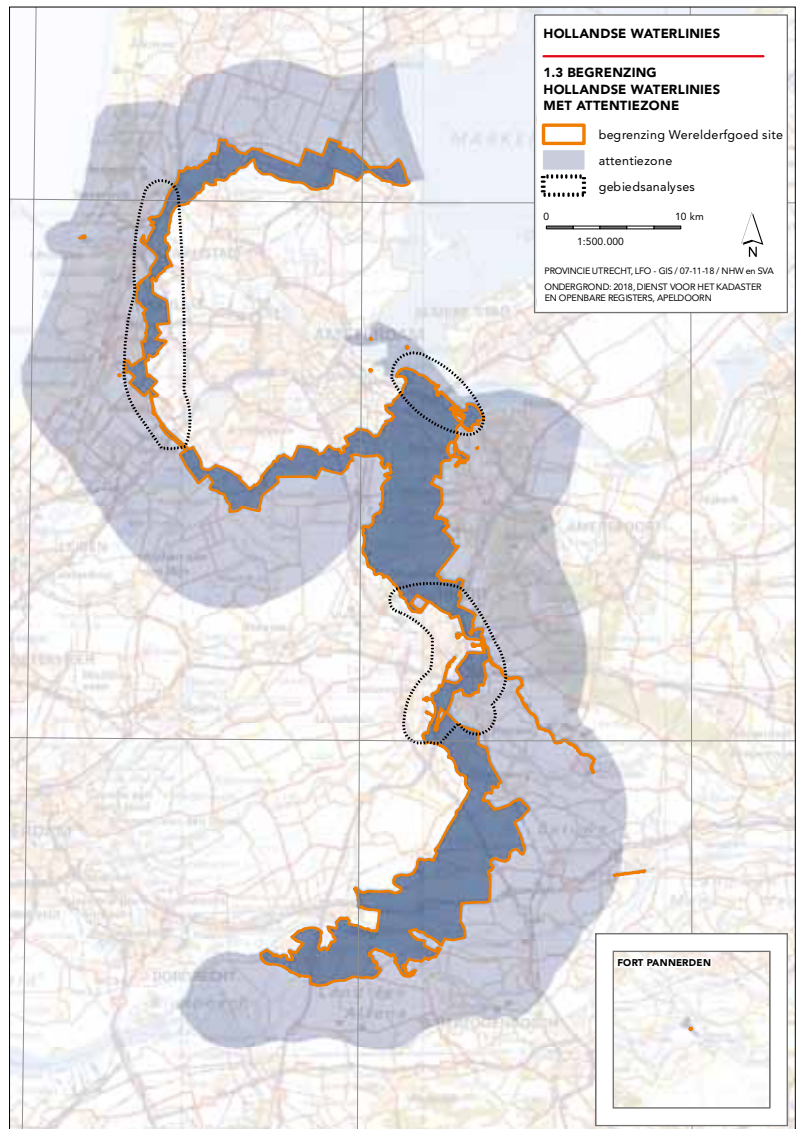
De Stelling van Amsterdam en Nieuwe Hollandse Waterlinie vormen samen het toekomstige UNESCO Werelderfgoed Hollandse Waterlinies. Beide waterlinies zijn momenteel goed beschermd door Nederlandse wet- en regelgeving. Bijna alle objecten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en veel van de Stelling van Amsterdam zijn als Rijksmonument of provinciaal monument aangewezen. Beide waterlinies zijn in het Besluit Algemene Regels Ruimtelijke Ordening (Barro) opgenomen. De bescherming van het Barro werkt door in het provinciale en gemeentelijke planologische beleid. Buiten de begrenzing van het erfgoed ligt een 'attentiezone', waarin nog aanvullende beschermingsregimes gelden. Zo zijn er gemeentelijke bestemmingsplannen, aangevuld met specifiek beleid op het gebied van natuur en/of landschapswaarden, bijvoorbeeld Natura 2000.

Ruimtelijk beleid afgestemd

Om het erfgoed te beschermen, sluiten de provincies in het gebied van de Hollandse Waterlinies hun ruimtelijk beleid voor het toekomstige Werelderfgoed op elkaar aan. Zo zorgen ze ervoor dat bij ruimtelijke ontwikkelingen overal binnen de Hollandse Waterlinies op dezelfde manier afwegingen worden gemaakt. Daarnaast geldt nu al dat iedere initiatiefnemer aan moet geven dat ontwikkeling géén negatieve gevolgen heeft voor de uitzonderlijke universele waarde. Niet binnen het toekomstige werelderfgoed en ook niet in de aangrenzende 'attentiezone'.

In enkele gebieden is er sprake van veel ruimtelijke ontwikkelingen; de ruimtelijke dynamiek is daar groot. Voor deze gebieden worden gebiedsanalyses opgesteld. Zo kan nog duidelijker worden beschreven wat in die gebieden de specifieke kernkwaliteiten/uitzonderlijke universele waarde is en waarmee rekening moet worden gehouden bij ontwikkelingen.

Wat is de 'attentiezone werelderfgoed'?

Ook ontwikkelingen die grenzen aan het werelderfgoed mogen de uitzonderlijke unieke waarde van dit erfgoed niet aantasten. Naast de begrenzing van de site is er daarom een 'attentiezone' aangegeven. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan het advies van ICOMOS, het adviesorgaan van UNESCO. De attentiezone bestaat zowel aan de veilige kant (50 meter) als aan de onveilige kant (tot maximaal 10 kilometer). De zone is een visuele weergave van alle huidige beschermingsregimes die gelden binnen deze zone en dus een beschermende werking voor het erfgoed hebben. Deze regimes zijn niet aanvullend of beperkend, ze zijn reeds bestaand. Denk hierbij aan bestemmingsplannen voor het buitengebied die verdere versterking tegengaan en Natura 2000-beleid, dat biotopen van open landschappen beschermt. Dit beleid zorgt dat aantasting van de unieke waarde van het erfgoed en daarmee de visuele integriteit kan worden voorkomen.

Waarom 50 meter aan de veilige kant en 10 kilometer aan de onveilige kant?

De attentiezone Hollandse Waterlinies toont de 'omgeving van het monument'. De Hollandse Waterlinies gebruiken het oorspronkelijk militaire idee dat er een veilige en onveilige zijde is binnen de waterlinie. De veilige zijde met de grote steden moest worden beschermd tegen de vijand. Daar is ruimtelijke ontwikkeling goed mogelijk. De zone die vrij moet blijven van ontwikkeling aan de veilige zijde is 50 meter. Dit is ook de afstand die de Stelling van Amsterdam hanteert.

De onveilige zijde moest open blijven, zodat er een open schootsveld was en het strategische landschap werd benut en onder water kon worden gezet. Aan de onveilige zijde is de zone 10 kilometer breed. Dit is de maximale afstand waarbij sprake kan zijn van 'externe werking van een ontwikkeling' op het erfgoed.

Fort Pannerden (foto Stichting Aquarius)

Organisatorische verankering

De provincies Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant treden samen op als siteholder van de Hollandse Waterlinies. Twee projectorganisaties voeren nu het project uit; het projectbureau Stelling van Amsterdam en het programmabureau Nieuwe Hollandse Waterlinie. Wanneer de werelderfgoedstatus wordt toegekend gaan deze twee op in één gezamenlijke uitvoeringsorganisatie, de siteholder, die het integraal managementplan opstelt en uitvoert.

Het toekomstige werelderfgoed Hollandse Waterlinies is met een lengte van 220 km en een oppervlakte van ongeveer 60.000 hectare een van de grootste culturele erfgoederen in Nederland. Voor de verantwoordelijke siteholder betekent deze omvang en de vele verschillende eigenaren, gebruikers en overheden die er belang bij hebben, een bijzondere uitdaging. Zij zullen in goed overleg moeten zorgen voor de bescherming van het erfgoed.

De siteholder neemt de taken voor haar rekening die nuttig en noodzakelijk zijn voor het hele werelderfgoed of grote delen ervan. Hierbij gaat het vooral om het behoud van het werelderfgoed op lange termijn en overleg met de belangrijke partners in de omgeving.

De strategische doelen van de siteholder zijn:

- Het beschermen en behouden van de uitzonderlijke universele waarde (Outstanding Universal Value) die het Werelderfgoedcomité vaststelt voor het werelderfgoed Hollandse Waterlinies;
- Het breed uitdragen en bekend maken van deze uitzonderlijke universele waarde op nationaal en internationaal niveau.

Partnerschap

Volgens UNESCO's internationale richtlijnen moet bescherming van werelderfgoed gebeuren in partnerschap met lokale partijen, waarbij duurzaam gebruik centraal staat. De functie die een fort of object krijgt bij (her)ontwikkeling, moet passen bij de integriteit en authenticiteit van Hollandse Waterlinies. Dit betekent maatwerk per fort of object en per locatie. De siteholder overlegt daarom met betrokken overheden over hun wettelijke bevoegdheden om eventuele functieveranderingen die consequenties kunnen hebben voor de monumentale waarde te voorkomen.

In april 2017 hebben alle betrokken gemeentes, waterschappen en grote eigenaren in de Nieuwe Hollandse Waterlinie hun betrokkenheid en partnerschap bevestigd met het tekenen van een steunbetuiging. (foto Rick Huisinga)

Water als bondgenoot

De taak van de (toekomstig) siteholder is ook het vergroten van de nationale en internationale herkenbaarheid en bekendheid van de uitzonderlijke waarde van het erfgoed. Basis hiervoor is het vertellen van het gezamenlijke verhaal van de Hollandse Waterlinies: 'Water als bondgenoot', op veel verschillende plekken en in verschillende vormen. Communicatie en marketing worden ingezet om de bekendheid en herkenbaarheid van de uitzonderlijke universele waarde van het erfgoed te vergroten. Ook wordt het bezoek aan en verblijf in de Hollandse Waterlinies en de omgeving gestimuleerd.

De Hollandse Waterlinies: water als bondgenoot

Ver weg van de drukte, middenin het Hollandse waterlandschap, diep verscholen in de natuur, duiken ze plots voor je op als je een polderweggetje inslaat: de forten van de Hollandse Waterlinie. Robuuste locaties in een lint tussen Edam en de Biesbosch, verbonden door wandel-, fiets- en vaarroutes die een gemeenschappelijk verleden hebben. Natuur, cultuur en geschiedenis, voor iedereen nabij. Met elkaar vertellen ze je een oer-Hollands verhaal over verdediging met water als bondgenoot. Een verhaal dat goed bewaard is gebleven en dat je steeds weer op een eigen manier kunt ontdekken en beleven.

Fort Vechten

Hoogtepunten Hollandse Waterlinies

Alle plekken in de Hollandse Waterlinies zijn bijzonder en uniek. Enkele hoogtepunten worden hieronder kort beschreven.

Waterliniepad

Het op 1 maart 2019 gelanceerde Waterliniepad is een langeafstandswandeling (LAW) van 350 km lengte door het strategisch landschap, langs de waterwerken en de militaire versterkingen van de Hollandse Waterlinies. De route is in beide richtingen gemarkeerd met wit-rode tekens en volgt zo veel mogelijk het verloop van de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie, van Volendam/Edam tot aan Dordrecht.

Fort Vechten - Waterliniemuseum

Vlakbij Utrecht staat een van de grootste forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie: Fort Vechten. In het Waterliniemuseum op het fort wordt het unieke verhaal verteld over de verdediging van Nederland met de hulp van water. Op de binnenplaats van het fort is een aansprekende maquette van de waterhuishouding om inundaties te simuleren.

Maquette fort Vechten

Forteiland Pampus - Xperience Pampus en bezoekerscentrum Stelling van Amsterdam

Voor de kust bij Muiden in het IJmeer ligt het Forteiland Pampus. Dit forteiland werd op de zandbank Pampus gebouwd om de stad Amsterdam ook vanaf de kant van het water te kunnen beschermen. In het bezoekerscentrum is via een gloednieuwe attractie met een luchtballon het bijzondere verhaal van Pampus en het geheime Wapen van Amsterdam; de Stelling van Amsterdam te beleven.

Vestingen Weesp, Muiden en Naarden

Op de plek waar de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie bij elkaar komen, liggen de drie vestingsteden Weesp, Muiden en Naarden. In de tuin van het Muiderslot staat het Waterschild, waarin op een interactieve manier het verhaal van dit middeleeuwse kasteel en de strijd met én tegen het water wordt verteld. In het Vestingmuseum in Naarden komt de geschiedenis van de vestingbouw in Nederland tot leven.

Vestingdriehoek Gorinchem, Woudrichem, Slot Loevestein

De Vestingdriehoek is een toeristisch samenwerkingsverband tussen Vesting Gorinchem, Vesting Woudrichem, Slot Loevestein en Fort Vuren. Hier is de verbindende factor de veerdienst, die bezoekers van de ene naar de andere locatie vervoert. In Slot Loevestein komt het verhaal van de Oude en de Nieuwe Hollandse Waterlinie tot leven. De beide vestingen zijn mooie voorbeelden van 17^e eeuwse vestingbouw.

Geofort - Beste kindermuseum

In 2016 werd het Geofort uitgeroepen tot beste kindermuseum ter wereld. Op dit interactieve forteiland draait alles om de aarde. Kom alles te weten over hoe het zit met nieuwe energiebronnen, big data en klimaatveranderingen. Leer over 'fake maps', satellieten en smartphones. In de Geo Experience ga je binnen en buiten het experiment aan. Na een dagje GeoFort weet je hoe een zalm de weg vindt, waarom de noordpool verschuift en nog veel meer. Het is uitdagend voor jong en oud.

Fort K'ijk bij Krommeniedijk - bezoekerscentrum Stelling van Amsterdam

Op Fort K'ijk bij Krommeniedijk komen de natuur en het strategisch landschap in de Stelling van Amsterdam tot leven. Er is een audiotour in verschillende talen waarmee je bekend raakt met de Stelling van Amsterdam en het thema landschap en natuur. In het voorjaar wordt de polder bij het fort geïnvundeerd. Niet om de vijand op afstand te houden, maar om de vogels een plek te geven om te foerageren en te broeden.

Toekomst

De Hollandse Waterlinies gaan hopelijk een mooie toekomst tegemoet als één UNESCO Werelderfgoed. Alle Nederlanders en toeristen kunnen nu al genieten van al het moois dat de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie bieden. Toekenning van de werelderfgoedstatus aan de Hollandse Waterlinies geeft een extra impuls aan de bekendheid en beleefbaarheid ervan. Zo wordt het verhaal nog breder gedeeld en behouden voor de toekomst.

Lees meer op:

www.stellingvanamsterdam.nl

www.nieuwehollandsewaterlinie.nl

